

॥ अभिश्रवण-मन्त्राः ॥

॥ पुरुषसूक्तम् ॥

(तेतिरीयारण्यके प्रपाठकः - ३ / अनुवाकः - १२-१३)

सुहस्त्रशीर्षा पुरुषः। सुहस्त्राक्षः सुहस्त्रपात्। स भूमि
 विश्वतो वृत्वा। अत्यंतिष्ठदशाङ्गुलम्॥ पुरुष एवेदः सर्वम्।
 यद्दूतं यच्च भव्यम्। उतामृतल्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति॥
 एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाऽश्च पूरुषः। पादौऽस्य
 विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि॥ त्रिपादूर्ध्वं उदैत्पुरुषः।
 पादौऽस्येहाऽभवात्पुनः। ततो विश्वद्व्युक्तामतः। साशनानशने
 अभि॥ तस्माद्विराङ्गजायत। विराजो अधि पूरुषः। स
 जातो अत्यंरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथौ पुरः॥ यत्पुरुषेण
 हविषा॥ देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्याऽसीदाज्यम्।
 ग्रीष्म इधम् शरद्भविः॥ सप्तास्याऽसन् परिधयः।
 त्रिः सप्त सुमिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
 अबध्नं पुरुषं पशुम्॥ तं यज्ञं बुरुहिषि प्रौक्षन्। पुरुषं
 जातमग्रतः। तेन देवा अयंजन्त। साध्या ऋषयश्च ये॥
 तस्माद्यज्ञाथसर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूऽस्ताऽश्चके
 वायव्यान्। आरण्यान्नाम्याश्च ये॥ तस्माद्यज्ञाथसर्वहुतः।
 ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाऽसि जज्ञिरे तस्मात्।
 यजुस्तस्मादजायत॥ तस्मादश्चां अजायन्त। ये के

चोभुयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मा"त्। तस्मा"ज्ञाता
 अंजावयः॥ यत्पुरुषं व्यंदधुः। कृतिधा व्यंकल्पयन्। मुखं
 किमस्य कौ बाहू। कावूरु पादावुच्येते॥ ब्राह्मणोऽस्य
 मुखंमासीत्। बाहू रांजन्यः कृतः। ऊरु तदस्य यद्वैश्यः।
 पञ्चां शूद्रो अंजायत॥ चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो
 अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत॥ नाभ्या
 आसीदन्तरिक्षम्। शीर्षो धौः समवर्तता। पञ्चां भूमिर्दिशः
 श्रोत्रांत्। तथा लोकां अंकल्पयन्॥ वेदाहमेतं पुरुषं
 महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे॥ सर्वाणि रूपाणि
 विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते॥ धाता
 पुरस्ताद्यमुदाजुहार। शक्रः प्रविद्वान् प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं
 विद्वानुमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते॥
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति
 देवाः॥ अन्नः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः
 समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदध्यपूर्णमेति। तत्पुरुषस्य
 विश्वमाजानमग्रै॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं
 तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानुमृतं इह भवति। नान्यः पन्था
 विद्यते यनाय॥ प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अंजायमानो
 बहुधा विजायते। तस्य धीरः परिजानन्ति योनिम्।
 मरीचीनां पुदमिच्छन्ति वेधसः॥ यो देवेभ्यु आतपति।

यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो
रुचाय ब्राह्मये॥ रुचं ब्राह्मं जुनयन्तः। देवा अग्रे तद्ब्रुवन्।
यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन् वशौ॥ हीश्च ते
लक्ष्मीश्च पत्न्यौ॥ अहोरात्रे पाश्वे॥ नक्षत्राणि रूपम्॥ अश्विनौ
व्यात्तम्॥ इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥
॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नारायणसूक्तम्॥

(तैतिरीयागण्यके प्रपाठक: - १० / अनुवाक: - १३)

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं
देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्त्रित्यं विश्वं
नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति।
पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं
महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा
नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः
परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
किञ्चिङ्गथसर्वं दृश्यते श्रूयते ऽपि वा॥

अन्तर्बहिश्च तथसर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः। अनन्तमव्ययं
कविं समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशं
हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि
तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भूती विश्वस्याऽयतनं महत्।

सन्तते ९ शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते
सुषिरे १ सूक्ष्मं तस्मि॑न्थसुर्व प्रतीष्ठितम्। तस्य मध्ये महान्-
ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभंजन्ति॒ष्टन्नाहा॑रमजरः
कविः। तिर्यग॒र्घ्वमध्यः शायी रुश्मयस्तस्य सन्तता।
सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये
वहिंशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयद-
मध्यस्थाद्विद्युलेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता
भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥ ऋते १ सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्।
ऊर्ध्वरैतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः।

नारायणाय विद्वहे॑ वासुदेवाय धीमहि। तत्रौ विष्णुः
प्रचोदयात्।

विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विमुमे रजाऽसि
यो अस्कंभायदुत्तरे १ सुधस्थं विचक्रमाणस्तेषोरुग्यायो
विष्णोरराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः श्रव्वैस्थो विष्णोः
स्यूरसि विष्णोर्धुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा॥
॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥कृष्ण वाजः॥

कृणुष्व पाजः प्रसिंति॑ न पृथ्वीं याहि राजेवामवा॒ इभेन।
तृष्णीमनु॑ प्रसिंति॑ द्रूणाऽनोऽस्तासि॑ विध्य॑ रक्षसस्तपिष्ठैः। तवं
भ्रुमासं आशुया पंतन्त्यनु॑ स्पृश धृष्टा शोशुचानः। तपूङ्ग्यग्ने
जुह्वा॑ पतङ्गानसन्दितो॑ वि सृजु॑ विष्वगुल्काः। प्रति॑ स्पशो॑
वि सृजु॑ तूर्णितमो भवा॑ पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नौ॑
दूरे अघशसो॑ यो अन्त्यग्ने॑ माकिष्टे॑ व्यथिरा दधर्षीत्॥१॥

उदग्ने॑ तिष्ठ॑ प्रत्याऽऽतंनुष्व॑ न्यमित्राऽ॑ ओषतात्तिग्महेते। यो
नो॑ अराति॑ समिधान चक्रे॑ नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्।
ऊर्ध्वो॑ भव॑ प्रति॑ विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व॑ दैव्यान्यग्ने। अवं॑
स्थिरा॑ तंनुहि यातुजूना॑ जामिमजामि॑ प्र मृणीहि॑ शत्रूना॑। स
तै॑ जानाति॑ सुमुति॑ यविष्ठ॑ य ईवंते॑ ब्रह्मणे॑ ग्रातुमैरत्॥२॥

विश्वान्यस्मै॑ सुदिनानि॑ रायो॑ द्युम्नान्ययो॑ वि दुरो॑ अभि॑ द्यैत्।
सेदग्ने॑ अस्तु॑ सुभगः॑ सुदानुर्यस्त्वा॑ नित्येन हविषा॑ य उक्थैः।
पिप्रीषति॑ स्व आयुषि॑ दुरोणे॑ विश्वेदस्मै॑ सुदिना॑ साऽसंदिष्टिः।
अर्चामि॑ ते॑ सुमुति॑ घोष्यवर्वाख्यं॑ तै॑ वावाता॑ जरतामियज्ञीः॥३॥

स्वश्वास्त्वा॑ सुरथा॑ मर्जयेमास्मे॑ क्षत्राणि॑ धारयेरनु॑ द्यून।
इह त्वा॑ भूर्या॑ चरेदुप॑ त्वन्दोषावस्तर्दीदिवा॑ समनु॑ द्यून।
कीडन्तस्त्वा॑ सुमनंसः॑ सपेमामि॑ द्युम्ना॑ तस्थिवा॑ सो॑
जनानाम्। यस्त्वा॑ स्वश्वः॑ सुहिरण्यो॑ अग्ने॑ उपयाति॑
वसुमता॑ रथेन। तस्य॑ त्राता॑ भवसि॑ तस्य॑ सखा॑

यस्त आतिथ्यमानुषगजुजौषत्। मुहो रुजामि बन्धुता
वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय॥४॥

त्वं नो अस्य वचसश्चिकिछु होतर्यविष सुक्रतो दमूनाः।
अस्वप्रजस्तरणायः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः। ते
पायवः सधियश्चो निषद्याऽग्ने तवं नः पान्त्वमूरा। ये पायवौ
मामतेयं तै अग्ने पश्यन्तो अन्यं दुरितादरक्षन्। रक्ष
तान्थसुकृतो विश्ववेदा दिफसन्तु इद्रिपवो ना हं देभुः॥५॥

त्वयां वयः संधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम् वाजान्। उभा
शः सूदय सत्यतातेऽनुष्टुया कृणुह्यहयाण। अया तै अग्ने
समिधां विधेम् प्रति स्तोमः शस्यमानं गृभाय। दहाऽशसो
रक्षसः पाह्यस्मान्दुहो निदो मित्रमहो अवद्यात्। रक्षोहणं
वाजिनमाऽजिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुपं यामि शर्म। शिशानो
अग्निः क्रतुभिः समिछुः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥६॥

वि ज्योतिषा बृहता भात्यग्निरुविर्विशानि कृणुते महित्वा।
प्रादेवीर्मायाः संहते दुरेवाः शिर्शीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षेः। उत
स्वानासो दिविषन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उं। मदें
चिदस्य प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः॥७॥

॥रक्षोहणो वलगहनः ॥

रक्षोहणौ वलगुहनौ वैष्णवान्खनामीदमुहं तं वलुगमुद्धपामि
 यं नः समानो यमसमानो निचखानेदमेनमधरं करोमि यो
 नः समानो योऽसमानोऽरातीयति गायत्रेण छन्दसाऽवबाढो
 वलुगः किमत्रं भुद्रं तत्रौ सुह विराङ्गसि सपल्हा सम्रांसि
 भ्रातृव्युहा स्वराङ्गस्यभिमात्रिहा विश्वाराङ्गसि विश्वासां
 नाष्टाणां हुन्ता (३)

रक्षोहणौ वलगुहनः प्रोक्षामि वैष्णवान् रक्षोहणौ वलगुहनो-
 ऽवं नयामि वैष्णवान् यवोऽसि यवयास्मद्वेषो यवयाराती
 रक्षोहणौ वलगुहनोऽभि जुहोमि वैष्णवान् रक्षोहणौ वलगुहनावुपं
 दधामि वैष्णवी रक्षोहणौ वलगुहनौ पर्यूहामि वैष्णवी
 रक्षोहणौ वलगुहनौ परि स्तृणामि वैष्णवी रक्षोहणौ
 वलगुहनौ वैष्णवी बृहत्रसि बृहत्रावा बृहतीमिन्द्राय वाच
 वद॥ (४)

॥सोमाय पितृमते॥

(तैतिरीयसहिता १.८.५)

सोमाय पितृमते पुरोडाशः॒ षट्कपालुं निर्वपति पितृभ्यो
 बर्हिषज्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे
 मन्थमेतत् ते तत् ये च त्वामन्वेतत् ते पितामह प्रपितामह
 ये च त्वामन्वत्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वः॒ सुसन्दर्शं त्वा

वृयं मध्वन् मन्दिषीमहि॥ प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि
वशाऽ अनु॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ (७)

अक्षन्नर्मीमदन्त ह्यवं प्रिया अंधूषत॥ अस्तौषत स्वभानवो
विप्रा नविष्टया मृती॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ अक्षन्त
पितरोऽर्मीमदन्त पितरोऽर्तीतृपन्त पितरोऽर्मीमृजन्त
पितरः॥ परेत पितरः सोम्या गर्भीरैः पथिभिः पूर्व्यैः॥ अथा
पितृन्थसुविदत्राऽ अपीत युमेन् ये संधुमादं मदन्ति॥ मनो
न्वा हुवामहे नाराशाऽसेन् स्तोमैन पितृणां च मन्मभिः॥
आ (८)

न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसै॥ ज्योक् च सूर्यं
दृशे॥ पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः॥ जीवं ब्रातऽ
सचेमहि॥ यदुन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा
जिह्मसिम॥ अग्निर्मा तस्मादेनसो गारहपत्यः प्र मुश्तु
दुरिता यानि चक्रम कुरोतु मामनेनसम्॥ (९)

॥उशन्तस्त्वा हवामहे॥

(तैतिरीयसंहिता २.६.१२)

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिर्धीमहि। उशन्नुशत आ
वंह पितृन् हविषे अत्तवे। त्व ऽ सौम् प्रचीकितो मनीषा
त्व ऽ रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम्। तव् प्रणीती पितरो न इन्दो
द्वेषु रक्तमभजन्त धीराः। त्वया हि नः पितरः सोम् पूर्वे

कर्मणि चकुः पंवमान् धीराः। वन्वन्ववांतः परिधीँ रपोर्णु
वीरेभिरश्वैर्मधवां भवा - (६५)

नः। त्वं सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ
तंतन्थ। तस्मै त इन्दो हविषां विधेम वयः स्याम् पतयो
रयीणाम्। अग्निष्वात्ताः पितर् एह गच्छत् सदःसदः सदत
सुप्रणीतयः। अत्ता हवीःषि प्रयत्नानि बरहिष्यथां रयिः
सर्ववीरं दधातन। बरहिषदः पितर ऊत्यर्वाग्निमा वौ हव्या
चकृमा जुषध्वमै। त आ गतावसा शन्तमेनाथस्मभ्यः (६६)

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्राः अविष्टि नपातं
च विक्रमणं च विष्णोः। बरहिषदो ये स्वधयां सुतस्य भजन्त
पित्वस्त इहाग्निष्ठाः। उपहूताः पितरः सोम्यासो बरहिष्येषु
निधिषु प्रियेषु। त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते
अवन्त्वस्मान्। उदीरतामवर् उत्परासु उन्मध्यमाः पितरः
सोम्यासः। असुं (६७)

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदं
पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः। ये
पार्थिवे रजस्या निषंत्ता ये वा नूनः सुवृजनासु विक्षु।
अधा यथां नः पितरः परासः प्रलासो अग्ने ऋतमांशुषाणाः।
शुचीदयन्दीधिंतिमुक्थशासुः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरपं ब्रन्।
यदग्ने (६८)

कव्यवाहन पि॒तृन् यक्ष्यृता॒वृधः। प्र च हृव्यानि॑ वक्ष्यसि॑
देवे॒भ्यंश्च पि॒तृभ्यु॑ आ। त्वमंग्र॑ ईडि॒तो॑ जांतवेदो॑-
ज्वा॑हृव्यानि॑ सुरभीणि॑ कृत्वा। प्रादाः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धया॑ ते॑
अंक्षन्नद्वि॑ त्वं॑ देव॑ प्रयत्ना॑ हृवी॑ष्णि॑। मातली॑ कृव्यैर्यमो॑
अङ्गिरोभि॒र्बृहृस्पति॒रुक्तंभिर्वृधानः। याऽश्च॑ देवा॑ वांवृधुर्य॑
च॑ देवान्स्वाहा॑ऽन्ये॑ स्व॒धया॑ऽन्ये॑ मंदन्ति। (६९)

इमं यंम प्रस्तुरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पि॒तृभिः॑ संविदानः।
आ त्वा॑ मन्त्राः॑ कविशुस्ता॑ वंहन्त्वेना॑ राजन्॑ हृविषा॑
मादयस्व। अङ्गिरोभिरा॑ गंहि॑ यज्ञियेभिर्यमं॑ वैरूपैरिह
मादयस्व। विवस्वन्तः॑ हुवे॑ यः॑ पिता॑ तेऽस्मिन्॑ यज्ञे॑
बुरुहिष्या॑ निषद्यां॑ अङ्गिरसो॑ नः॑ पि॒तरो॑ नवंगवा॑ अथर्वाणो॑
भृगंवः॑ सोम्यासं॑। तेषां॑ वयः॑ सुमतौ॑ यज्ञियानामपि॑ भद्रे॑
सौमनुसे॑ स्याम॥ (७०)

॥भक्षेहि मा विश॥

(तैत्तिरीयसंहिता ३.२.५)

भक्षेहि॑ मा विश॑ दीर्घायुत्वाय॑ शन्तनुत्वाय॑ रायस्पोषाय॑ वर्चसे॑
सुप्रजास्त्वायेहि॑ वसो॑ पुरोवसो॑ प्रियो॑ मे॑ हृदौ॑ऽस्युश्चिनो॑स्त्वा॑
बाहुभ्याः॑ सध्यासं॑ नृचक्षेसं॑ त्वा॑ देव॑ सोम॑ सुचक्षा॑ अव॑ ख्येषं॑
मन्द्राभिभूतिः॑ केतुर्यज्ञानां॑ वाग्जुषाणा॑ सोमस्य॑ तृप्यतु॑ मन्द्रा॑
स्वर्वच्यदिंतिरनाहतशीर्षी॑ वाग्जुषाणा॑ सोमस्य॑ तृप्यत्वेहि॑

विश्वचर्षणे (१६)

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मां हरिवर्ण प्रचरं क्रत्वे दक्षाय
रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मां राजन्वि र्बभिषो मा
मे हार्दि त्विषा वधीः। वृषणे शुष्मायाऽयुषे वर्चसे॥
वसुमद्वणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य
गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य पितृपीतस्य
मधुमत् उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि रुद्रवद्वणस्य सोम
देव ते मतिविदो माध्यन्दिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्छन्दसु
इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य (१७)

पितृपीतस्य मधुमत् उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्वणस्य
सोम देव ते मतिविदस्तुतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दसु
इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत्
उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः
सोम् वृष्णियम्। भवा वाजस्य सङ्घथे। हिन्वं मे गात्रा
हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सप्तरूषीनुपं तिष्ठस्व
मा मेऽवाङ्माभिमति (१८)

गाः। अपाम् सोममुमृता अभूमादश्म ज्योतिरविदाम देवान्।
किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत् मर्त्यस्य। यन्म
आत्मनौ मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहार्जातवैदा विचर्षणिः।
पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना
युवं चक्षुरा धत्तमृक्ष्योः। इष्टयजुषस्ते देव सोम

स्तुतस्तोमस्य (१९)

शस्तोकथस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत् उपहूतस्योपहूतो
भक्षयामि। आपूर्याः स्था मा पूरयत प्रजया च धनेन च।
एतत्ते तत् ये च त्वामन्वेतत्ते पितामहं प्रपितामह् ये च
त्वामन्वत्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वं नमो वः पितरो रसायु
नमो वः पितरः शुष्मायु नमो वः पितरो जीवायु नमो वः
पितरः (२०)

स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो
नमो वो य एतस्मिल्लोके स्थ युष्माङ्स्तेऽनु यैऽस्मिल्लोके मां
तेऽनु य एतस्मिल्लोके स्थ यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त् यैऽ-
स्मिल्लोकेऽहं तेषां वसिष्ठो भूयासु प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो
विश्वा जातानि परि ता बंभूवा। (२१)

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयङ्ग स्याम् पतयो
रयीणाम्। देवकृतस्यैनंसोऽवयजंनमसि मनुष्यकृतस्यैनंसो-
ऽवयजंनमसि पितृकृतस्यैनंसोऽवयजंनमस्यफसु धौतस्य
सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्यजुषः स्तुतस्तोमस्य
शस्तोकथस्य यो भक्षो अंशसनिर्यो गोसनिस्तस्य ते
पितृभिर्भक्षं कृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥ (२२)

॥ ध्रुवासि धरुणास्तृता ॥

ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्रं
उद्द्विधीन्मा सुपुर्णोऽव्यंथमाना पृथिवीं दृश्हं ह। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचेस्वतीम्प्रथंस्वतीम्प्रथोऽसि
पृथिव्यासि भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य
भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृश्हं ह पृथिवीं
मा हिं सीर्विश्वस्मै प्राणायांपानायै व्यानायोदानायै
प्रतिष्ठायै (३६)

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पांतु मह्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन
तया देवतंयाङ्गिरस्वद्धुवा सीदा काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती
परुषःपरुषः परि। एवा नौ दूर्वे प्रतंनु सहस्रेण शतेन
च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यांस्ते
देवीष्टके विधेम हुविषां व्यम्। अषाढासि सहमाना
सहस्वारातीः सहस्वारातीयुतः सहस्रं पृतनाः सहस्रं
पृतन्युताः। सहस्रवीर्या (३७)

असि सा मा जिन्व। मधुं वातां ऋतायुते मधुं क्षरन्ति
सिन्ध्यवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषंधीः। मधुं नक्तंमुतोषसि
मधुमत्पार्थिवः रजः। मधुं द्यौरस्तु नः पिता। मधुमात्रे
वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः।
मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो
भरीमभिः। तद्विष्णोः परमम् (३८)

पृदः सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्। ध्रुवासि

पृथिवि सहस्र पृतन्युतः। स्युता देवेभिरमृतेनागाः। यास्ते
अग्ने सूर्ये रुचं उद्युतो दिवंमातुन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः
सर्वाभी रुचे जनाय नस्कुधि। या वौ देवाः सूर्ये रुचे
गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्रांग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त
बृहस्पते। **विराट** (३९)

ज्योतिंरधारयस्माङ्गोतिंरधारयस्वराङ्गोतिंरधारयत्। अग्ने
युक्ष्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः। अरं वहन्त्याशवः। युक्ष्वा
हि दैवहूतम् अश्वां अग्ने रथीरिव। नि होता पूर्वः संदः।
द्रुफ्सश्वस्कन्द पृथिवीमनु घामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्त द्रुफ्सं जुहोम्यनु सुप्त (४०)

होत्राः। अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्रेवैश्वानुरस्य च।
अग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान्त्रुक्मो वर्चसा वर्चस्वान्। क्रुचे त्वा
रुचे त्वा समिश्रवन्ति सुरितो न धेनाः। अन्तर्हृदा मनसा
पूयमानाः। घृतस्य धारा अभि चाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो
मध्ये आसाम्। तस्मिन्थसुपुणो मधुकृत्कलायी भजन्नास्ते
मधु देवताभ्यः। तस्याऽउसते हरयः सुप्त तीरे स्वधां दुहाना
अमृतस्य धाराम्॥ (४१)

॥यास्ते अग्ने॥

यास्ते अग्ने सुमिधो यानि धाम् या जिहा जातवेदो यो अर्चिः। ये ते अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन्न। उथसन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहृतस्य क्रियते किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्नेश्चिन्वन्नतरेत्यात्मनो वै तदन्तरेति यास्ते अग्ने सुमिधो यानि (३३)

धामेत्याहृषा वा अग्नेः स्वयश्चितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरेति चतस्र् आशाः प्र चरन्त्वग्नयं इमं नौ यज्ञं नयतु प्रजानन्न। घृतम्पिन्वन्नजरः सुवीरं ब्रह्म सुमिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोपं धीयते यत्कूर्मश्वतस्तु आशाः प्र चरन्त्वग्नयं इत्याह (३४)

दिशं एवतेन प्र जानातीमं नौ यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह सुवर्गस्य लोकस्याभैर्नौत्ये ब्रह्म सुमिद्धवत्याहुतीनामित्याह ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्व्याप्त्योपदधाति ब्रह्मणेव तद्यजामानः सुवर्गं लोकमैति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दाः सि रूपः सर्वान् वर्णानिष्टकानां कुर्याद्वृपेणैव प्रजां पशूञ्छन्दाङ्गस्यवं रुच्छेऽथो प्रजाभ्यं एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोऽयोऽवरुच्य चिनुते॥ (३५)

(तैतिरीय-ब्राह्मणम्/अष्टकम्-१/प्रश्नः—२/अनुवाकः-३)

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एव संवथ्सरस्य पक्षसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवथ्सरस्य पक्षसी व्यवस्रः सेयाताम्।

आर्तिमाच्छ्रूयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं
वृश्चमभि समायच्छ्रृतिः॥३३॥

एव सवर्षस्य पक्षसी दिवाकिर्त्यमभि सं तन्वन्ति।
नार्तिमाच्छ्रृन्ति। एकविश्चमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहो गृह्यन्ते।
प्रत्युत्तम्भ्यै सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्यो-
ऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं
एवैष बलिरहियते। सूतैतदहरतिग्राह्यो गृह्यन्ते॥३४॥

सप्त वै शीरषण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः
प्रजानाम्। शीरषन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्माथ्सप्त
शीरषन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्रः हुत्वा। असुरान्पराभाव्य। स
इमालोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्।
तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्मालोकाच्यवन्ते।
ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा
अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्यते।
विश्वान्येवान्येन कर्मणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति
तिष्ठन्ति। तावाऽपराधर्याथसवर्षस्यान्योन्यो गृह्यते। तावृभौ
सह मंहाब्रते गृह्यते। यज्ञस्यैवान्तं गुत्वा। उभयोर्लोकयोः
प्रति तिष्ठन्ति। अकर्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥३६॥

ऋचां प्राचीं महुती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
अथर्वणमङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महुती दिगुच्यते।
ऋग्मिः पूर्वांहि दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये
अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति
सूर्यः। ऋग्म्यो जाताऽ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी
हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यः हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा
हैव सृष्टम्। ऋग्म्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं
क्षत्रियस्याऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानं प्रसूतिः।
पूर्वं पूर्वम्यो वचं एतदृचुः। आदरशमुग्निं चिन्वानाः।
पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः
सत्रमासत॥५०॥

तपं आसीद्दृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्माऽभंवस्वयम्। सुत्यः हु
होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसंत। अमृतमेभ्य उद्गायत्।
सुहस्रं परिवस्तुरान्। भूतः हं प्रस्तोतैषामासीत्।
भविष्यत्पतिं चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदः सर्वः
सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
उपगातारः। सुदस्यां कृतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च
मासाश्च। चमुसाध्वर्यवोऽभवन्। अशः सुद्विष्णुस्तेजः।

अच्छावाकोऽभवद्यशः। कृतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्।
यद्विश्वसृज् आसंत॥५२॥

ऊर्गाजानुमुदवहता। ध्रुवगोपः सहौऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
द्वाव्यणः। यद्विश्वसृज् आसंत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्टीयामयजत्त्विषिः। आर्ग्निद्विदुर्णि सत्यम्। श्रुद्धा
हैवायजस्वयम्। इरा पर्णि विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
डुविः॥५३॥

इधम् ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽवहतामुभे। वागेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छुन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि
तन्वानाऽहः। सुङ्गस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पंशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्यां अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासता। सुहस्रसम् प्रसुतेन यन्तः।
ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेष्ठः। पिता पुत्रेण पितृमान्
योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सुवर्णनुभुमात्मानं
सम्पराये। एष नित्यो मंहिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कर्नीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चशतस्त्रिवृतः। संवथ्सुराः। पञ्चपञ्चशतः

पश्चद्‌शाः। पश्चपश्चाशतः सप्तद्‌शाः। पश्चपश्चाशत
 एकविंशाः। विश्वसृजाऽ सुहस्रं संवर्थसरम्। एतेन्
 वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
 तस्मा द्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकता॑ यन्ति। एतासामेव देवतानाऽ सायुज्यम्।
 सार्थिता॑ समानलोकता॑ यन्ति। य एतदुप्रयन्ति। ये
 चैन्त्याहुः। येभ्यश्चैन्त्याहुः॥५६॥ ॐ॥

